

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА МОЛОДІ ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНИ У 1920-1930-Х РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Стародубець Г. М.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

Важливим завданням більшовицької влади в період радянзації українських територій загалом, та Волині-Житомирщини, зокрема, було залучення на свій бік молоді, як української, так і представників національних менших, які традиційно тут мешкали. Одним із способів досягнення цієї мети стало формування від середини 1920-х років осередків ЛКСМУ як у містах, так і селах. «Безпосереднє керівництво молодіжною політикою в регіоні здійснювалося Волинським окружкомом КСМУ та районними і міськими комітетами на місцях» [5, с. 85]. Якщо упродовж 1920-х років ця молодіжна організація зберігала хоча б якусь видимість самостійної діяльності, то в 1928 році вона була позбавлена навіть цього, перейшовши під повний контроль ВКП(б), яка, за влучним висловом М. Головенька, посадила його (комсомол. – Автор) на коротку прив'язь [1, с. 48]. Від цього часу комсомол стає одним із важливих інструментів виховання «нової радянської людини», своєрідного «гвинтика» у механізмі функціонування сталінського тоталітарного режиму.

Мета нашого дослідження – розкрити роль закладів позашкільної політичної освіти у процесі формування у молодого покоління нової матриці історичної пам'яті.

Населення аграрного поліського регіону вирізнялося низьким рівнем освіченості і грамотності, тому в період, так званої, культурної революції радянська влада ініціювала відкриття тут, як і в цілому по Україні, мережі лікнепів для дорослого населення та запровадження обов'язкового навчання дітей шкільного віку. Поза сумнівом, ця політика мала позитивне значення для піднесення рівня освіченості мешканців регіону. Однак, в середину привабливої обгортки з написом «Геть неписьменність» було загорнуто дуже важливий зміст – насадження освітніми інструментами у свідомість молодого покоління більшовицької системи цінностей, «переформатування» матриці його

національної історичної пам'яті на користь новостворюваного її радянського варіанту. «Політична освіта була державною спробою мирним шляхом, а не репресіями легітимізувати себе, створити відданий справі державного та партійного будівництва прошарок громадян, укорінити в свідомості пересічного громадянина образ «радянської людини», що відповідав би тоталітарній політичній культурі, створеній і підтримуваній державою [4, с. 74].

Зазначимо, що комуністичною ідеологією була пронизана уся освітня система, починаючи з ясел та дитячих садків. Політична пропаганда закодовувалася у тексти шкільних підручників, виховних заходів, масових дійств на зразок святкувань нових «революційних свят» тощо. «Більшовики розглядали освіту в контексті політичного процесу і наголошували на тому, що в епоху диктатури пролетаріату будь-який аполітизм є шкідливою політикою [4, с. 62].

Форми та способи політичної освіти молоді в окреслений нами період вирізнялися різноманітністю. Окрему її нішу становили політшколи, курси партійної/комсомольської/політичної підготовки більшовицьких активістів із молодіжного середовища волинського села. У Волинській окрузі на початок 1926 року нараховувалося «6700 комсомольців, з яких: 1400 осіб – це військові, 3729 –на селі, 2971 – у м. Житомирі та містечках. За національним складом: 4194 осіб – українці, 1784 – євреї, 207 – росіяни, 304 – поляки, 99 – німці, 44 – чехи та ін.» [2, арк. 90]. З метою підвищення освітнього рівня та рівня професійної підготовки організаторів молодіжного руху в 1925–1926 навчальних роках було організовано «36 політшкіл першого ступеня та 13 – другого ступеня» [2, арк. 90], навчанням у яких було охоплено майже 80% комсомольців округи. Як правило, школи працювали тільки у зимовий період, оскільки переважна більшість їх слухачів були вихідцями із села і у весняно-літній та осінній період були зайняті сільськогосподарською роботою.

Ідея створення політшкіл двох ступенів виникла на тлі розгортання мережі лікнепів. Молоді активісти округи в масі своїй були безграмотними, тому, перш ніж давати їм політичну підготовку, слід було навчити основ грамоти. Тому курсантами шкіл першого ступеня були молоді люди, яких спочатку навчали читати та писати. Навчальна програма шкіл 2 рівня ґрунтувалася на базі загальноосвітніх знань і «давала комсомольцям обсяг знань партшкіл нормального типу» [2, арк. 90 зв.].

З одного боку, робота політшкіл спрямовувалася на організацію навчання курсантів під керівництвом лектора. З іншого боку, партійні куратори наполегливо рекомендували привчати слухачів до самостійної роботи над вивченням політичних текстів – праць класиків марксизму-ленінізму, постанов і рішень більшовицької партії та

радянського уряду і т.д. Аби не відпускати з-під контролю сільську молодь, рекомендувалося «влітку організовувати короткочасні політкурси, пропагандистські семінари тощо» [2, арк. 90 зв.].

У 1928–1929 роках було запроваджено ще одну форму навчання – «комсомольські вечірні університети, або вечірні курси комсомольського активу та вечірні комсомольські школи за програмою районних партійних шкіл» [3, арк. 4]. Як правило, в кожному районі діяли по дві школи (сільська і міська) 1 та 2 ступенів, так звана мандрівна школа для віддалених населених пунктів, кілька груп самонавчання та добровільних гуртків.

З огляду на тему нашого дослідження більш детально розглянемо навчальні програми політшкіл. Навчальний план вечірніх комсомольських партшкіл формувався відповідними відділами КП(б)У і надсилався в окружний комітет ЛКСМУ, а звіти – в районні. Слухачі вивчали цикл загальноосвітніх дисциплін (математика, українська мова (або ж мова національних меншин), фізична і економічна географія та політично спрямованих дисциплін – політекономія, історія партії та історія комсомолу. Лівова частка навчальної підготовки відводилася на вивчення історії більшовицької партії. Зауважимо, історія молоді радянської держави не вивчалася окремим предметом, оскільки на той час не було ще вироблено єдиного підходу до висвітлення історичного минулого Російської імперії. Натомість детально аналізувалася генеза більшовицької партії, починаючи з другої половини XIX століття.

У навчальній програмі не згадувалося про події української національно-демократичної революції 1917–1921 років, хоча, віддалені від сучасників лише одним десятиліттям, вони залишалися активним елементом суспільної свідомості. Головним суб'єктом, творцем історії мала виступати більшовицька партія. Окремим абзацом програми наголошувалося, що «не селянство, а пролетаріат є гегемоном революції. Інтелігенція не відіграє вирішальної самосійної ролі» [3, арк. 49]. Лівову частку рекомендованої літератури складала твори В.Леніна та істориків партії М. Покровського й О. Ярославського. Свідоме ігнорування згадок про українську минувшину (навіть у негативному контексті) мало на меті «вимивання» з суспільної свідомості пам'яті про український народ як суб'єкт, або ж хоча б окремий об'єкт історичного процесу. Натомість нав'язувалася нова матриця сталінської історичної пам'яті, домінуючими маркерами якої була історія більшовицької партії та жовтневого перевороту 1917 року.

Отже, система позашкільної політичної освіти молоді Волині-Житомирщини в період коренізації носила виразне ідеологічне спрямування. Основними формами такої освіти були політшколи, вечірні комсомольські університети, курси комсомольського активу, курси пропагандистів, політгуртки тощо. Її зміст визначався

у централізованому порядку вищим партійним керівництвом і був спрямований на виховання підростаючого покоління в дусі вірності марксистсько-ленінським ідеалам, викорінення національної свідомості як в українців, так і представників інших націй. Натомість суспільству насаджувалася більшовицька /сталінська версія матриці національної пам'яті, яка в майбутньому стане основою формування людини нового типу – Homo sovieticus.

Література:

1. Головенько В. А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. К., 1994.
2. ДАЖО, ф. п-94, оп. 1, спр. 494.
3. ДАЖО, ф. п-94, оп. 1, спр. 707.
4. Дем'янчук О. П. Політична освіта: місток між державою та громадянським суспільством. *Громадянське суспільство: проблеми теорії та практики* : [зб. ст. / упоряд. і наук. ред. С. Рябов. Київ : НаУКМА, 2008. С. 62–79.
5. Стародубець Г. М. Молоде покоління національних меншин України в об'єктиві молодіжної політики більшовицько-радянської влади (друга половина 1920-х – початок 1930-х років). *Етнічна історія народів Європи*. 2026. № 78. С. 84–93

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-43>

ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Стасюк О. Й.

*доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
м. Львів, Україна*

Історична пам'ять – це соціально сконструйований спосіб осмислення минулого, який визначає колективні уявлення про історичний досвід народу та через освіту, державну політику пам'яті та офіційні комеморативні практики впливає на його самоідентифікацію, пристосовуючи до культурних і політичних потреб сучасності. Для України, яка впродовж ХХ століття пережила численні тоталітарні режими, репресії, геноциди та боротьбу за незалежність, питання історичної пам'яті набуває особливої ваги, адже в Україні досі триває боротьба